

יומנים: החזרה למזרח גרמניה

22.10.48 (יום שישי)

אנחנו עוזבים מוקדם את פראג, לגבול מגיעים בצהריים. שרקר אוסף אותנו במכונית. הוא מניח למכונית עם מזוודותינו לעקוף אותנו בכביש. "הבאתם משהו? אני רעב." הוא לועס לחם עם נקניק, מספר לנו שאפשר להיות חזק למרות הקשיים הרבים. נאום עם סעודה בפרבר. הנוכחים – רן, אנשי תיאטרון, אנשי מפלגה – חביבים מאוד ורעבים מאוד. צילומים כמו בארצות הברית ושידורי רדיו. יו"ר המפלגה מזכיר כי הסדר כיום הוא כזה: "קודם בא המוסר, אחר כך הזלילה." מכונית לוקחת אותנו עד ברלין. לנהג ז'אקט דק ורסיס פגז בריאה. הוא מספר על החיים הקשים, לבנו אין נעליים, בכל בוקר הם אוכלים שתי פרוסות לחם ושתיים תחליף קפה, בצהריים – תפוחי אדמה וגם בערב. הרוסים ייבאו שמן סויה, וזה עוזר קצת. יערות סתוויים, פה ושם גשר מופצץ, טנקים מחלידים בצדי הדרך. בגבול בין חלקי העיר חסרים לנו מסמכי המכונית. אני נכנס לתחנת משטרה גרמנית, מתקשר לתיאטרון הגרמני בברלין. שתי מכוניות אוספות אותנו, אפוש מ"אגודת התרבות", בכר, ירינג, דודוב נמצאים במועדון. העיתונאים חיכו בתחנת הרכבת, כך שנפטרנו מהם. אנחנו משתכנים ב"אדלון".¹

1 לודוויג רן (Renn) חזר מגלות במקסיקו ב-1947. ניהל את המרכז התרבותי בדרזדן. בתפקיד זה קיבל את פני ברכט והלנה וייגל כאשר עברו בדרזדן בדרכס מצ'וסלובקיה. אלכסנדר אבוש (1902-1982) ברח ב-1933 לצרפת, ב-1940 נמלט לדרום צרפת ממחנה מעצר צרפתי, ומשם למקסיקו. אחרי שחזר לברלין, היה ב-1958 לשר התרבות. המדינאי והתיאורטיקן כתב חיבורים רבים אודות ברכט, אותו הכיר כבר בראשית המאה באאוגסבורג. יוהאנס בֶּכֶר הגיע ב-1945 לברלין מברית המועצות. בשנים 1954-1958 כיהן כשר התרבות הראשון של מזרח גרמניה. הרברט ירינג (Jhering) היה ב-1945 דרמטורג ב"דויטשס תיאטר" בברלין. הבמאי זלאטאן דודוב (Dudow) חזר מגלות בשוויץ ועבר אז על סרטו "לחם יומנו" (Unser täglich Brot). הגבול עליו כותב ברכט הוא זה שבין איזור הכיבוש הסובייטי לשעבר לבין ברלין-רבת, שנשלטה בידי מפקדה משותפת של בעלות הברית. ברכט ווייגל גרו בתחילה בבניין המנהלה של מלון אדלון החרב בוילהלמשתראסה.

23.10.48

אמש, כשהגענו עם חשיכה, הצלחנו רק בקושי לראות את הריסות פרידריכשטראסה. בשש־וחצי בבוקר אני יורד לווילהלמשטראסה ל"לשכת הרייך" לעשן שם סיגריה, כביכול. כמה עובדים, ונשים מחטטות בהריסות. החורבות מטרידות אותי פחות מהמחשבה אודות מה שעבר על האנשים כאן בזמן החרבתה של העיר. פועל אחד נותן לי כיוונים. "מתי כל זה ייראה שוב כמו משהו?" – "יהיו כמה שערות אפורות עד אז. אילו היו לנו מִמְנִים, היה הולך יותר מהר, אבל כבר אין לנו אנשי ממון. אז... בוקר טוב." בשבילי ההריסות האלה הן סימן מובהק לנוכחותם הקודמת של אנשי הממון. בבוקר – קוקהאן, וייס המו"ל, ואחרים. בערב – הפרמיירה של המחזה *Haben* ב"רויטשס תיאטר". ביצוע נוראי, היסטרי ומנופח, לגמרי בלתי ריאליסטי.

מיד אחר כך: אחר הצהריים, קבלת פנים בבית הקולטורבונד. ירינג ולנגהוף מדברים. סידרתי עם בכר שאידרש גם לדבר. נאום קטן ומחוכם של דימשיץ, קצין התרבות הסובייטי.

25.10.48

אני שומע, לרוב מפי העובדים, על הפאניקה שגרמו הביזה והאונס עם כיבוש ברלין. בשכונות הפועלים חיכו למשחררים בשמחה נואשת, זרועות מושטות, אבל המפגש הפך למתקפה שלא חסה על בני שבעים או בני שתים־עשרה, ונעשתה באופן פומבי לגמרי. דוֹחַ כי בזמן הקרבות מבית לבית, חיילים רוסים, מדממים, מותשים, ממורמרים, הפסיקו לירות, כדי לתת לנשים להביא מים וכדי לאפשר לרעבים לצאת מהמרתפים וללכת למאפיות, ועזרו לחלץ אנשים שנקברו מתחת להריסות. אבל אחרי הלחימה פשטו המוני חיילים שיכורים על הדירות, תפסו נשים, ירו בגברים ובנשים שניסו להתנגד, אנסו את הנשים אל מול פני הילדים, עמדו בתורים לפני הבתים וכו'. קוקהאן ראה בת שבעים שנורתה אחרי שנאנסה, וראה כיצד קומיסר ירה בשני חיילים בוזזים, שתקפו אותו אחרי שהתעמת איתם. אחרי כל ההרס החומרי שגרמו החילות הנאציים לארצם, הקומוניסטים הרוסים יצטרכו לפגוש בהרס הפסיכולוגי שגרמו הצבאות השודדים של היטלר ל'מוז'יקים', שעברו דה־הומניזציה בידי השלטון הצארי ורק לאחרונה נחשפו לציוויליזציה.

דימשיץ מזכיר שיש בזה משהו טראגי במיוחד: היה לסובייטים קשה מאוד להכניס את צבאם למתקפה. הפתרונות הסוציאליסטיים ובניית כלכלה לא־תחרותיות הפכו את ההמונים לשלווים. ואז, פתאום, היו צריכים ללמוד להרוג;

היה צריך להעיר את האינסטינקטים הישנים, במיוחד אצל העמים הסובייטיים המפגרים – הגדודים הפרועים היו בעיקר גדודי איכרים מעבר לאורל. כאשר חזר מוועידת השלום בוורוצלב, שבה דנו גם בפורמליזם, סיפר פריש כי פיקאסו העיד שגם הוא מתנגד לפורמליזם, לפורמליזם של הצד השני. אמרו שהוא מכין עכשיו סירים. ונראה לי רעיון טוב להקים יחד עם האמנים אקדמיה, כדי שתממן הכנה של אובייקטים יפים לשימוש, סכו"ם, קלפי משחק, כלים ולוחות לשח, כיסאות, מיכלים, מערכי דפוס לספרים כונניות?, מכונות קפה, נרתיקים לטבק, מנורות, וכו'. הכל לייצור המוני.

27.10.48

ברלין, תחריט של צ'רצ'יל לפי רעיון של היטלר.
ברלין, ערימת חורבות על יד פוטסדאם.
מעל הרחובות הדוממים, עמוסי החורבות, מזמזמים בלילה מטוסי התובלה של הרכבת האווירית.
האור עמום עד כדי כך שאפשר שוב לראות מהרחוב את השמיים מלאי כוכבים.

31.10.48

"13 קצינים גרמנים זוכו מאשמת תכנון מלחמה תוקפנית... בפעם השלישית, דחה בית המשפט לפשעי מלחמה בנירנברג את ההאשמות לפיהן תעשיינים גרמנים מהשורה הראשונה לקחו חלק בקנוניה והשתתפו בכיבוש ההיטלראי של כמעט כל היבשת האירופאית מ-1939 עד 1945. רק בית הדין הצבאי של ארבע המעצמות מצא נאשמים שאכן היו אשמים בפשע מלחמה זה, ביניהם עוזריו הקרובים של היטלר, כגון גרינג, הס, ריבנטרופ, קייטל וכו'." (ניו יורק הראלד טריביון, פאריז, 29 באוקטובר.)

3.11.48

התחלתי במבחני במה לשחקנים צעירים בשביל "קוראז" ב"דויטשס תיאטר". בשביל להגיע לנהר אני צריך להתקשר מהאזור האמריקאי לצריך כדי לשלוח מברק משם לזלצבורג.

5.11.48

כמה צעירים הופיעו כאן, פרולטרים במכינה הדו-שנתית לאוניברסיטה. יותר בנות מבנים. אחד מהם, מרקע זעיר-בורגני, אומר: "אנחנו לא מאוזנים

ומבולבלים, אין פלא" (איכר לתייר: "אני אדם פשוט שאוהב את האדמה.").
חוץ מזה הם רעננים ומבריקים, ואנחנו מדברים על הצורך ללמוד מרקסיזם
יחד עם ספרות גרמנית, האחד ביחס לשני. הזעיר-בורגני אומר: "אני כבר
מאמין במרקסיזם." אני מציע לומר "מתעניין" במקום "מאמין." אבל אז הוא
מסדר אותי: "זה לא עניין פעוט בשביל נוסע ברכבת התחתית לומר שהוא בעד
הקומוניסטים."²

8.11.48

אנגל מגיע ממינכן להשתתף בכימוי של "קוראז". הוא הזדקן מאוד, אבל
אפשר עדיין לזהות את עיניו. הכובע האופנתי שלו גורם לראשו להיראות כמו
גולגולת.³

11.11.48

בחזרות נוצרת על הבמה אווירה בלתי-מזיקה, כאילו היטלר השתמש גם
בכל הנבזות של הגרמנים ומיצה אותה. היו לו כמובן הרבה משרות יוקרתיות
בשבילם, כך שהבמה לא משכה אותם במיוחד, ואולי לא רצה לראותם על הבמה.
המשפטים הדרו-משמעיים נמכרו בזול והמשפטים האניגמטיים נשלחו למשכון.
היינץ, השחקן הטוב, משחק את הכומר הצבאי כאילו איכר את אמונתו, בדומה
לטיפוס אומלל כלשהו שאיכר את רגלו.

12.11.48

בתחנת פרידריכשטראסה יש חנות ספרים עם ספרים ישנים. היא שייכת
לקומוניסט. אני בוחר מהדורה של גתה והוא מסרב לתת לי לשלם.

2 ביוזמת המפלגה הקומוניסטית, נפתחו מוסדות בשם "קדם לימודיים." הם נועדו לילדי העובדים
והאיכרים, שלמדו בבית ספר יסודי ורצו לזכות בהכנה לאוניברסיטה. מוסדות אלה נהפכו
מאוחר יותר לפקולטות העובדים והאיכרים.

3 אריך אנגל (1891-1966) הגיע עם ברכט בראשית שנות העשרים למינכן. ב-1928 ביים את
"אדם הוא אדם" בברלין, באותה שנה נטל על עצמו את כימוי "אופרה בגרוש" בתיאטרון
בשיפבאוארסדאם (שם ניהל שנים אחר כך ברכט את תיאטרוננו, "ברלינר אנסמבל"), הצגה
שהקנתה לברכט תהילה בינלאומית. הערכתו של ברכט לעבודת הכימוי של אנגל היתה רבה,
והוא מינה אותו כעוזרו בשתי עבודות הכימוי שלו בברלין אחרי המלחמה. בשנים 1945 עד
1947 עסק אנגל בכימוי בעיקר בתיאטרון הקאמרי במינכן, אותו ניהל באותה עת.

25.11.48

עקרו לי 11 שיניים כדי לייצר טאבולה ראסה לשיניים תותבות, מאחר שלאחרונה מאוד קשה לי לדבר.

למרבה המזל הגיעו עכשיו כמה מהדורות של הגל, ביניהן האסטיקה. אייזלר, אחרי קריאה באורגנון, המליץ לקרוא את כתביו של הגל על שייקספיר. למעשה הוא טוב מאוד, כרגיל, אבל בקריאה של "המלט", שבה השתמשתי כדוגמא באורגנון, הוא מושפע, ככל הנראה, מגתה, גם אם אינו רואה בכך מקור לגאווה. איזו יצירה, "המלט" הזה! העניין המתמשך בו, השורד מאות שנים, נובע מכך שהוא טיפוס חדש, מהוקצע לגמרי, הצועד מנוכר לגמרי לסביבה ימיבינימית שכמעט לא נוקתה או אורגנה. הקריאה לנקמה, שזכתה למעמד אצילי בקרב כותבי הטרגדיה היוונית, ואז נפסלה בידי הנצרות, עדיין חזקה ומשועתקת באופן מידבק דיו כדי להפוך את הספקות, המבחנים והתכנונים של המלט למטרידים.⁴

25.11.48

אנחנו צריכים לשנות את הסצינה הראשונה של "קוראז", משום שכאן נמצא מה שגרם לקהל בציריך להתרגש, בעיקר באמצעות הקשיחות והעיקשות של היצור הסובל (האמא הנצחית, החייתית), ולא זו היתה הכוונה המקורית, כלל וכלל לא. עכשיו קוראז' מאבדת את הבן הראשון משום שהיא מניחה לעצמה להיגרר לעסקה קטנה.

9.12.48

בכל מקום בעיר הגדולה הזאת, שבה הכל נמצא תמיד בתנועה, לא חשוב כמה קטן וזמני 'הכל' הזה יכול להיות, אפשר לראות את המצוקה הגרמנית החדשה, את זה ששום דבר לא הסתיים, על אף שהכל כבר נהרס. הדחפים החזקים ביותר מגיעים מצד הרוסים, אבל הגרמנים מצדם נדחפים למהומה הנוצרת כאשר הכוחות הכובשים האחרים מנסים לחסום את התנועה הזאת. הגרמנים מורדים נגד הפקודה למרוד בנאציזם; רק מעטים מהם מאמינים כי עדיף סוציאליזם כפוי על פני סוציאליזם בכלל. השתלטות הפרולטריון על אמצעי היצור חופפת בזמן להסגרת השלל לידי המנצחים (ונראית לרבים כמכוונת לכך). ממפעלים מולאמים, שהטליאו יחד קווי יצור ממכוונות הרוסות מכל מיני סוגים, החרומו

4 המלחין הנס אייזלר בא מצ'כוסלובקיה לווינה ב-1948. ב-1950 עבר לגור במזרח גרמניה.

כמה פעמים את המכונות בתור פיצויים. והעובדים אינם מביאים בחשבון שמלחמת ההשמדה נגד ברית המועצות נעשתה אמנם ללא הסכמתם, אבל לא בלי השתתפותם; ומקומות העבודה שיצרה ההכנה למלחמה נוצרו בעידודם של רבים מהם.⁵

10.12.48

בפעם הראשונה דחפתי חזרה אפית בסצינה 11. גרדה מילר ודונסקוס בתפקידי איכרים מחליטים שאינם יכולים לעשות דבר נגד הקתולים. אני מבקש מהם להוסיף "אמר הגבר" ו"אמרה האשה." פתאום נהפכה הסצינה לברורה ומילר מצאה גישה ריאליסטית. יום אחר כך הכריזה על שביתה כשרצייתי לקבל רק את סבל האיכרים, "קלקול" האדם הפשוט, גישה כמעט תיאטרלית שמאחוריה (ולא בתוכה) נמצא הפחד. היא רצתה להרגיש את הסבל – מה שלא עלה בידה מזה זמן רב, בהיותה מכתש שעבר עודף התפרצויות.

14.12.48

כשאנחנו יוצאים מה"שחף" אל הרחוב, אחרי שיחה מקיפה עם יאקוב ואלקר ואשתו על החדלונות של הפועלים הגרמנים ב-18, 20 ו-23, נדחף קצין רוסי צעיר מאוד ושיכור בין היציאה ובין המכונות של ואלקר, מכוון אקדח אל ואלקר, ואז עוצר את האלי (הלנה וייגל) ומנופף באקדחו. יש לו הבעה חיוורת, מיואשת, של שיכורים, והוא שקוע לגמרי בתחום ההבעות המגומגמות, אינו מסוגל להיות מובן בעזרתן או בעזרת שני האקדחים שלו. בסופו של דבר, הוא נסוג תוך שהוא מניע את שתי ידיו, מסמן שהוא "מתכוון ללכת" ולפנות את הדרך.

18.12.48

אני משתדל לקום בחמש-וחצי. אז אני מכין קפה או תה על הפרימוס, קורא לוקאץ' או גתה (את האספן). כשאני קם, אני רואה הדפס גדול של ריקוד איכרים מאת ברויגל על הקיר, מתהלך קצת על השטיח האדום ומתיישב אל השולחן לעבוד. רק בשמונה עולה האור בחוץ, ניתן לראות את החורבות (האס-אס העלה באש את מלון "אדלון" יום אחרי מותו של היטלר בבונקר, רק אגף אחד בחצר עבר שיקום).

5 השלטון הצבאי הסובייטי בגרמניה העביר מפעלים פרטיים לידי גופי ניהול עצמאיים באזור הכיבוש שלו.

קוקהאן מגיע אחרי שמונה. הוא מזמין את ארוחת הבוקר שלי ואנחנו מכינים את החזרות ל"קוראז". בתשע אני במשרד התיאטרון שלי, וקספרוביאק מחכה להכתבה. בעשר מתחילות החזרות.

22.12.48

כותב את "שיר העתיד", כי החינוך כאן יותר מדי פרובינציאלי (והדגל האדום לא זוכה כאן לכבוד, עניין הנמצא בבדיקה).
מעניין שברלין נהפכה למוקד התעניינות של העולם, בעוד שבאסיה מגיחות התפתחויות ענק, להן האמריקאים אינם נותנים את ליבם.

2.1.49

המנהיג של הקבוצה הברלינאית של ה-FDJ [ארגון הנוער הקומוניסטי] ביקש ממני לשקול מחדש את השורה "ושום עריץ לא יוציא אותנו מהצרה הזאת" בשיר "הבנייה מחדש", מאחר שהיטלר לא מעניין יותר אף אחד, זהו כובע ישן (אם כי כובעים ישנים יכולים להיהפך לזרי דפנה כשאישי לא שם לב), ומכאן תובן עריצותה של המפלגה הקומוניסטית. אני לא יכול להסכים לכך, הבית בנוי סביב מוטיב ההנהגה העצמית, יחד עם השיר כולו. ברדיו ברלין העבירו כנראה ביקורת על השורה "יהודייה מפולין" בשיר "הספד לרוזה", שהלחין דסאו. (ככל הנראה כדי לחוס "על הרגישויות של הקהל הרחב בנוגע לנקודה זו.")

3.1.49

לשאלתי, סיפר לי ואלקר שמציבה לזכר קארל ורוזה, שהרסו הנאצים באחד הפרברים (באזור הרוסי), לא הוקמה מחדש; פיק אמר לו שהוחלט לא ליזום שום דבר בנוגע לכך. – לגרמנים אין חוש להיסטוריה, ככל הנראה משום שאין להם שום היסטוריה.⁶

11.1.49

קוראז', אותה מגלמת האלי, היא דמות אדירה ומלאת תעוזה.⁷

6 המידע שמסר ואלקר היה בפירוש שגוי: חודשים ספורים אחרי השחרור יזם וילהלם פיק (נשיאה הראשון של גרמניה המזרחית) את שחזור האנדרטה המהפכנית בפרידריכספלדה בברלין. בשנת 1946 הוקמה אנדרטה זמנית ובשנת 1951 נחנכה "מצבת הזיכרון לסוציאליסטים".

7 בכורת "אמא קוראז' וילדיה" ב-11.1.1949. היתה הצלחה מסחררת מכל הבחינות.

17.1.49

בהעלאה הראשונה האמיתית של "קוראז", בתשיעי לחודש, בהצגה סגורה לאיגודי הפועלים, נכחו תלמידי בית הספר לפקירי ממשל. זה היה הימור, להעמיד את השחקנים לראשונה מול קהל כזה, אבל הפועלים ממפעל הפלדה הניגסדורף עשו רושם של צופים נפלאים. הם ישבו זמן ממושך כמו עוברי אורח מתבוננים, שאין מצפים מהם לאישור או לקטילה, אבל אחרי הסצינה עם "שיר הכניעה" הם מחאו כפיים, והפריעו לסצינת מותה של קתרין האילמת, בנקודה שבה היא מסרבת לקבל את הבטחת הקצין. בסופו של דבר שכחו לקום ולמהר אל המלתחה, למרות שהמחזה ארוך והרכבות אינן נוסעות בשעה מאוחרת. בינתיים הלכנו אנגל ואני לבית הספר כדי לקיים דיון, ושוב היתה לנו הזדמנות להשתומם. איזו נחישות ואיזה נימוס! חוץ מכמה כשלים טכניים, כגון מוזיקה שהפריעה לשמוע את המילים, וכמה מהם אשר מָחו על כך שדמות הקולונל וזו של איווט היו יותר מדי קריקטורות. התשובה שלי, שזונת המחנה מוצגת מאוחר יותר כאחד האנשים היחידים המרוויחים מהמלחמה, שהמחזאי צריך להיזהר לא להציג את המחיר שהיא משלמת כנמוך מדי, התקבלה בהבנה ובחן. הם הצביעו במיוחד על סצינת התוף, ואחד מהם שיבח את זה ש"האדם חסר הישע ביותר היה מוכן לעזור לאותה אחת, שכמה סצינות קודם לכן, כונתה 'חיה מסכנה' בידי אחיה." איזה צופה! הוא בוודאי ציין את המשפט הזה (ברוגז) בסצינה השלישית – ובסצינה 11 מצא את התשובה! והעובדה שקוראז' לא לומדת כלום, אפילו בייסוריה הגדולים ביותר, עוררה בקהל רק חמלה!

18.1.49

כל השבועות האלה מנקרת בראשי המחשבה על ניצחון הקומוניסטים הסינים, ניצחון שישנה לגמרי את פני העולם. היא תמיד נוכחת ומעסיקה אותי בעקביות מדי כמה שעות.⁸

20.1.49

מתרגם את "מחשבות בזמן טיסה מעל החומה הגדולה" מאת מאו טסה טונג.

8 ביולי 1948 עבר צבא השחרור העממי הסיני מאסטרטגיה הגנתית להתקפה ופרץ בראשית 1949 בחזית רחבה דרומה. ב-1.10.1949 הוכרו על הקמתה של הרפובליקה העממית הסינית, ומאו טסה-טונג נבחר כיושב ראש הממשלה העממית.

26.1.49

נוסע ללייפציג ומשוחח עם סטודנטים ממעמד הפועלים בקורס של האנס מאייר. האוניברסיטה שינתה לגמרי את פניה! כאן לא רק נתנו למעמד החדש לחדור פנימה, אלא גם סילקו כמעט לגמרי את הישן, כך שהסטודנטים נמצאים בין דומיהם ולא יושפלו באמצעות הדוגמאות של עמיתיהם. הצעירים מכירים רק את מהדורת הספר של פחד וסבל ברייך השלישי. הם מחזקים את אמיתות התיאור, אבל נרתעים מכך שהנאצים מתוארים פשוט כאויבים. כלום לא יכול היה המחזאי לתאר נאצי שמגיע לתוכנות בעקבות החוויות שלו? הרי הצופה או הקורא יוכל ללכת בעקבות המפנה הזה! הם, על כל פנים, צוחקים כשאני מצביע על כך שאפילו בסבל המפלצתי שהנאצים גרמו לאוכלוסייה, התרחשו מעט מאוד תפניות כאלה. סיימתי את הדיון בכך שאמרת כי לא צריך לראות את היצירה בתור חוויה, אלא בתור קו מנחה למעמד חדש, שיאפשר להתמודד עם האויבים המעמדיים בצורה מוצלחת יותר. נזהרתי לא לומר שהמעמד הזה יכול ללמוד מהדיקטטורה הלא-אנושית הזאת (שגורלה להיכשל) איך לנהל את הדיקטטורה שלו.⁹

3.2.49

בשדרות אונטר דן לינדן שואבים את המים ממנהרות הרכבת התחתית. עובדים בסחבות מתהלכים בכבודות סביב קורות ציוד השאיבה, כמו ששמשון התהלך במטחנה בעזה. בפעם אחרת אני רואה קבוצה של נשים, מבוגרות וצעירות, דוחפות ומושכות עגלת יד במורד אונטר דן לינדן; כמה יושבות עליה ופקח משטרה מחליף איתן בדיחות. סטודנט צעיר (אביו מכונאי חוליה) מספר לי מה אכל: בבוקר שלוש פרוסות לחם יבש, במהלך היום חמש, בערב מרק (ירקות ותפוחי אדמה).

בכל מקום רעב בממדים סיניים.

20.2.49

החזרתי לעצמי את המנהג להישען בבוקר אל מחוץ לחלון: האוויר כאן כל כך עוצמתי. ומנהג אחד כמעט זנחתי לגמרי: לקרוא ספרי פשע לפני השינה. כל

9 היסטוריון הספרות האנס מאייר (1907-2001) היגר מגרמניה ב-1933 לצרפת ומשם לשווייץ. בשנים 1948-1963 ניהל את המכון להיסטוריה של הספרות הגרמנית באוניברסיטת קרל מרקס בלייפציג. מאייר כתב מאמרים וחיבורים רבים אודות ברכט. בין השנים 1965 ל-1973, אחרי שברח למערב, כיהן כפרופסור לשפה וספרות גרמנית באוניברסיטה בהאנובר.

התקופה הזאת סיימתי אולי שניים או שלושה.
האלי מתחילה בהכנות לפרויקט התיאטרון.

פנטקוסט 1949

מרפדף בוילהלם מייסטר. הרסו לנו את הספרים האלה בבית הספר, משום שזכו לדברי הלל מפי האנשים המשעממים ביותר בדרכים המשעממות ביותר. איך אפשר להניח שרומן, שדחף לנו אותו מורה לגרמנית, חסר המין שבכל היצורים, מסוגל להכיל משהו כמו הסצינה שבה פילינה מניחה את נעלי הבית שלה לפני מיטת הגיבור, כדי שיחשוב שהיא שוכבת במיטתו, בעוד היא יודעת שזה עלול להרגיז אותה, אבל היא חייבת להכין אותו לביקור האמיתי? המורים לגרמנית עם הזקנים הארוכים הסתירו את המיטה היחידה של החושניות בספרות הגרמנית!

11.6.49

אם גוזרים כל מוסריות מפרודוקטיביות, ומייחסים את החשיבות הגבוהה ביותר לפיתוח הפרודוקטיביות של האנושות כולה, צריך לשים לב שכך יוסר הקסם מעל הקיום העירום, כמו גם מעל ההתנגדות לניצול של השימושי. אני אוהב: אני הופך את האדם האהוב לפרודוקטיבי; אני מייצר מכונת: אני גורם לנהג לנהוג; אני שר: אני מאדיר את השמיעה של המאזין וכו' וכו'. אבל אז צריכה החברה להיות מסוגלת לנצל, היא צריכה להחזיק בסוג כזה של "קפיטל" של חפצים מוכנים לשימוש, בכזה שפע של היצע, כך שהייצור של דבר-מה יחיד יהיה, כביכול, משהו אחר, משהו בלתי צפוי. אם הפרודוקטיביות היא המעלה הגבוהה ביותר, אזי השביתה שומרת על כבודה. (בתחום האסתטיקה כזהו המצב. האיש האי-חברתי הוא מקור לסיפוק; הוא נתפס כמספיק בכך שהוא "מייצר את עצמו".)

18.6.49

מחלקים פרסים לאומיים, לרוע המזל, ראשון, שני, ואני חושב שגם שלישי. העבירו שמות של מועמדים, בלי ששאלו אף אחד מהם אם הוא רוצה להגיש מועמדות. אני שומע שיש רק שני פרסים ראשונים לספרות, והם מתכוונים לתת אותם להינריך מאן וליוהאנס בכר, ולצדדי, לי – מקום שני על "קוראז". האלי מציעה להם לבטל את הפרס המוענק לי, מאחר שאני אתפוס סיווג כזה כמזיק ואיאלץ להחזיר את הפרס. על דברים כאלה צריך להתבונן בצורה לא-אישית, ולהבחין בחדות בין השימושי לבין המזיק ולהעדיף את הכלום על

הפחות מכלום. מדוע צריכים אנשים להעריך פחות את מה שיש להם, בכך שהם מעניקים לדבר ערך נמוך יותר, רק משום שהם לא יכולים לשלם את המחירים הגבוהים יותר?

12.10.49

מתנגדי הפורמליזם רועמים לפעמים נגד צורות חדשות ומרגשות בדומה לעקרונות בית פשוטות וחסרות תחכום הממהרות להוקיע כל יופי או מאמץ להתייפות כזנות (וכסימפטום של עגבת).

9.11.49

יש לגרמנים מעט יצירות לרפרטואר, כלומר יצירות היכולות להיות מבוצעות כמעט בכל עת בהיותן כאלה המטפלות בנושאים כה אוניברסאליים שניתנת לתיאטרון הזרמנות להציג את האמנויות בצורה הכללית ביותר. למעשה יש רק "פאוסט". חוץ מזה נוטים לדבוק באופרה ובשייקספיר. מבין היצירות שלי רק "אופרה בגרוש" ו"מעגל הגיר" נושאות את האופי הזה. מבין העבודות המתוכננות שלי רק "מסעותיו של אל המזל".

13.11.49

ליל הבכורה של "פונטילה" זכה לצחוקים והעלאות מסך רבות. הרוסים השאירו את המושב המרכזי לממשלה החדשה, שהשתתפה בצחוק ובמחיאיות הכפיים. ה"ברלינר אנסמבל" – בחרנו כסמל לתיאטרון את יונת השלום של פיקאסו על המסך ב"דויטשס תיאטר" – מייצג הישג ענק של וייגל שהתעלתה על האמצעים, בנתה בניין משרדים עם חדר חזרות ודאגה למעברים, דירות, וגם לרהיטים לדירות השחקנים, כמו גם להקצאות מיוחדות לכל העובדים – מאמץ בלתי משוער בעיר ההרוסה הזאת.

בעיתונים צורת המשחק התקבלה לחלוטין ("אם זה תיאטרון אפי, טוב"). אבל זהו זהו כמובן תיאטרון אפי רק בהתאם למה שאפשר לקבל (ולתת) היום. כמה מהאפקטים של הניכור מגיעים ממחסן הקומדיה, בן 2000 שנים. "פונטילה" של שטקל מרהיב, הורכב מ-1000 תצפיות בעזרת הג'סטות הגדולות של קולנוע הסלפסטיק האמריקאי. אי-התואם בין הניגודים (של הטראגי-הקומי, הסימפטי, הלא-סימפטי וכיו"ב), הגירוי המחשבתי שיוצרות הסצינות וכדומה, כבר התקיימו שם במידה מסוימת, אבל רק במידה מסוימת. ככל הנראה, לעוד זמן רב, יתקבלו ההצעות ב"אורגנון הקטן" כתיקונים בלבד. חילון של התיאטרון.

עם האחיזה ברכוש מקבל הדיבוק דחיפה קלה. אבל מתי יקרום עור וגידים
התיאטרון האפי האמיתי, הרדיקלי?¹⁰

14.11.49

חשבתי על הסרטת "קוראז". חייבים להיפטר מהיסוד הנטורליסטי. קודם כל,
ניסיונות טכניים באופיים. אולי אפשר (באמצעות חשיפת יתר ותת-חשיפה)
להגיע לחיקוי של דאגרוטיפ באמצעים צילומיים? מבחינת סידור הבמה נצטרך
לוותר על עקרון ההתקבצות המקרית. על המסך יכולה להופיע רק דקורציה,
כזו שנושאת משמעות.¹¹

מגרמנית דניאל רוזנברג

10 ב-12.11.49 הועלתה בכורת "אדון פונטילה ומאטי משרתו", בידי ה"ברלינר אנסמבל" שהוקם
זה לא מכבר בבית ה"דויטשס תיאטר". את ההצגה ביימו ברכט ואריך אנגל, את הבמה עיצב
קספר נהר (Neher) – אודות הבחירה ביונה של פיקאסו למסכים כתב ברכט: "ה'ברלינר
אנסמבל' לקח את יונת השלום המיליטנטית בתור סמל: האתר של הידע אודות טבע האדם, של
הכוחות החברתיים ושל ההתנהלות האנושית". – עם ייסודה של מזרח גרמניה נבחר וילהלם
פיק לנשיא, ואוטו גרוטוול (Grotewohl), לראש הממשלה. שני המנהיגים ביקרו לעתים תכופות
בתיאטראות. וילהלם פיק צפה בכל הפקות ה"ברלינר אנסמבל".

11 העבודה על הסרט "אמא קוראז" וילדיה" נמשכה על פני כמה שנים. בעיזבונו של ברכט נמצאות
טיוטות והצעות שונות לתסריט. בראשית העבודה נעזר באמיל בורי, עוזרו בהפקת "אדם הוא
אדם", ובמאי "קוראז" בהפקה של 1932, ומאוחר יותר נעזר באריך אנגל. אחרי כמה שלבי
עבודה נכתב תסריט, שפורסם בדפוס.